

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри

Олена Блашкова

«07» травня 2026р.

**«РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ
ВПЕВНЕНOSTІ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ ДИТИНИ»**

Кваліфікаційна робота здобувачки
вищої освіти другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми
«Практична психологія»
Калініної Анастасії Андріївни

Науковий керівник:
Шахов Владислав Володимирович
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практичної психології

Рецензент: **Чорна Олена Миколаївна**,
кандидат психологічних наук, доцент, кафедри
психології та соціальної роботи Вінницького
державного педагогічного університету ім.
Михайла Коцюбинського

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою 90/А/відмінно
Секретар ЕК

О.В. Ребро

«11» червня 2026р

Київ – 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СІМ'Ї ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ ДИТИНИ.....	6
1.1. Поняття емоційної безпеки в сім'ї у психолого-педагогічній літературі.....	6
1.2. Психологічні особливості формування впевненості у дітей.....	12
1.3. Рівень домагань як характеристика особистісного розвитку дитини.....	15
Висновки до розділу 1.....	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЕМОЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ВПЕВНЕНОСТІ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ ДИТИНИ.....	20
2.1. Організація та методи дослідження.....	20
2.2. Аналіз результатів дослідження емоційної безпеки в сім'ї.....	23
2.3. Взаємозв'язок емоційної безпеки з рівнем впевненості та домагань дитини.....	28
Висновки до розділу 2.....	31
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СІМ'Ї.....	34
3.1. Напрями підвищення емоційної безпеки в сімейному середовищі.....	34
3.2. Рекомендації батькам щодо розвитку впевненості у дітей.....	38
3.3. Практичні поради щодо формування адекватного рівня домагань у дітей.....	43
Висновки до розділу 3.....	48
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значними соціальними, економічними та культурними трансформаціями, що безпосередньо впливають на інститут сім'ї. У цих умовах зростає значення сімейного середовища як базового простору формування особистості дитини, її ціннісних орієнтацій, поведінкових стратегій та емоційної сфери. Особливої уваги набуває проблема забезпечення емоційної безпеки в сім'ї як ключового чинника психологічного благополуччя дитини.

Емоційна безпека розглядається як стан психологічної захищеності, довіри та прийняття, що формується у процесі взаємодії дитини з батьками та іншими членами сім'ї. Саме вона створює умови для відкритого вираження почуттів, розвитку емоційної регуляції та формування позитивного образу «Я». У разі її недостатності виникає ризик розвитку внутрішньоособистісних конфліктів, тривожності та емоційної нестабільності.

Сім'я виступає першим і найбільш значущим соціальним інститутом, який впливає на становлення особистості дитини. У ній закладаються основи самооцінки, формується відчуття власної значущості та компетентності. Якість емоційних взаємин між батьками і дитиною визначає характер її подальшого розвитку, рівень соціальної адаптації та здатність до конструктивної взаємодії з оточенням.

Одним із важливих результатів гармонійного розвитку дитини є формування впевненості у собі. Впевненість виступає інтегральною характеристикою особистості, що відображає здатність діяти самостійно, приймати рішення та нести відповідальність за їх наслідки. Вона безпосередньо пов'язана з досвідом підтримки, прийняття та емоційної стабільності, які дитина отримує в сімейному середовищі.

Водночас рівень домагань як показник спрямованості особистості на досягнення певних результатів формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. До останніх належить насамперед сімейне виховання, стиль батьківського ставлення та емоційний клімат у родині. Адекватний рівень

домагань сприяє розвитку активності, ініціативності та самореалізації дитини, тоді як його деформації можуть призводити до занижених або завищених очікувань щодо власних можливостей.

Проблема взаємозв'язку емоційної безпеки в сім'ї та формування особистісних характеристик дитини набуває особливої актуальності в умовах підвищеного рівня психоемоційного навантаження. Нестабільність соціального середовища, інформаційне перевантаження та кризові явища посилюють потребу дитини у відчутті підтримки та стабільності, яку вона може отримати передусім у сім'ї.

Окремої уваги потребує питання впливу емоційної безпеки на розвиток самооцінки та впевненості дитини у власних силах. Недостатній рівень емоційної підтримки з боку батьків може призводити до формування невпевненості, залежності від зовнішніх оцінок та уникання складних життєвих ситуацій. Натомість сприятливий емоційний клімат у сім'ї сприяє розвитку внутрішньої опори та позитивного самосприйняття.

У психолого-педагогічній літературі накопичено значний обсяг досліджень, присвячених окремим аспектам розвитку дитини, однак питання комплексного впливу емоційної безпеки на формування впевненості та рівня домагань залишається недостатньо висвітленим. Це обумовлює необхідність системного підходу до вивчення зазначеної проблеми.

Крім того, сучасна практика виховання потребує розробки ефективних рекомендацій для батьків щодо створення безпечного емоційного середовища в сім'ї. Відсутність чітких орієнтирів у цьому напрямі часто призводить до використання неефективних виховних стратегій, що негативно позначається на розвитку дитини.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення ролі емоційної безпеки в сім'ї у формуванні впевненості та рівня домагань дитини, а також розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації сімейного виховання з метою забезпечення гармонійного розвитку особистості.

Об'єкт дослідження: процес особистісного розвитку дитини в умовах сімейного середовища.

Предмет дослідження: вплив емоційної безпеки в сім'ї на формування впевненості та рівня домагань дитини.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити роль емоційної безпеки в сім'ї у формуванні впевненості та рівня домагань дитини, а також розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо їх оптимізації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння емоційної безпеки в сім'ї та її значення у розвитку особистості дитини.
2. Визначити психологічні особливості формування впевненості у дітей та рівня їх домагань.
3. Провести емпіричне дослідження емоційної безпеки в сім'ї та встановити її зв'язок із рівнем впевненості та домагань дитини.
4. Розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо підвищення емоційної безпеки в сім'ї та розвитку адекватного рівня впевненості й домагань у дітей.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань використано комплекс методів дослідження:

- **теоретичні:** аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми дослідження;
- **емпіричні:** психодіагностичні методики для вивчення рівня емоційної безпеки в сім'ї, впевненості та рівня домагань дитини;
- **кількісні та якісні методи обробки даних:** статистичний аналіз результатів, порівняння, інтерпретація отриманих даних;
- **методи візуалізації результатів:** побудова таблиць і діаграм.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СІМ'Ї ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ ДИТИНИ

1.1. Поняття емоційної безпеки в сім'ї у психолого-педагогічній літературі

Теоретичний аналіз свідчить, що проблема емоційної безпеки в сім'ї посідає важливе місце у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, оскільки саме сімейне середовище є первинним простором розвитку дитини. У межах сім'ї формуються базові уявлення про себе, інших людей і світ загалом. Від характеру емоційних взаємин між батьками та дитиною залежить не лише її психологічний комфорт, а й подальший особистісний розвиток. Емоційна безпека виступає умовою, за якої дитина може відкрито проявляти свої почуття, не відчуючи страху осуду або покарання. Саме така атмосфера створює передумови для гармонійного розвитку особистості. У працях дослідників підкреслюється, що стабільне емоційне середовище є основою формування довіри до світу та самого себе [4, с. 12].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що поняття емоційної безпеки тісно пов'язується з категоріями психологічного благополуччя, емоційного комфорту та відчуття захищеності. Зокрема, зазначається, що дитина потребує не лише фізичного догляду, а й емоційної підтримки, яка забезпечує її внутрішню рівновагу. Важливою умовою цього є прийняття дитини такою, якою вона є, без надмірної критики чи тиску. На думку дослідниці М. Гринів, саме через емоційні контакти дитина засвоює моделі реагування на життєві ситуації [Гринів М., 20, с. 45]. Наявність безпечного емоційного простору сприяє розвитку відкритості та довіри. Водночас дефіцит такої безпеки може призводити до замкненості та тривожності.

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що значний внесок у розуміння емоційної безпеки зроблено в межах теорії прив'язаності. Згідно з положеннями цієї теорії, ранній досвід взаємодії з дорослим формує у дитини базове відчуття безпеки. Надійна прив'язаність виникає тоді, коли дорослий є чутливим до потреб дитини та своєчасно реагує на них. У таких умовах дитина сприймає світ як передбачуваний і безпечний. Це, у свою чергу, сприяє формуванню впевненості у собі. Натомість нестабільні або суперечливі взаємини можуть призводити до порушень емоційного розвитку [29, с. 114].

Теоретичний аналіз свідчить, що тип прив'язаності безпосередньо впливає на поведінкові та емоційні реакції дитини. Діти з надійною прив'язаністю демонструють більшу самостійність, відкритість і здатність до встановлення соціальних контактів. Вони легше адаптуються до нових умов та менш схильні до тривожності. Натомість при порушеній прив'язаності спостерігаються труднощі у взаємодії з іншими людьми. У дослідженнях М. Гринів це ще раз підтверджує важливість емоційної безпеки як базового чинника розвитку [Гринів М., 26, с. 34].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що з позиції екологічного підходу розвиток дитини розглядається як результат взаємодії різних соціальних систем. При цьому сім'я виступає найближчим середовищем, яке має найбільший вплив на дитину. Саме в межах сім'ї відбувається формування первинного досвіду соціальної взаємодії. Емоційний клімат у родині визначає характер сприйняття дитиною навколишнього світу. Якщо цей клімат є сприятливим, дитина відчуває підтримку і стабільність. У протилежному випадку можуть виникати труднощі в адаптації [30, с. 56].

У працях дослідників підкреслюється особлива роль батьків у формуванні емоційної безпеки. Від їхньої поведінки, стилю виховання та емоційної залученості залежить психологічний стан дитини. Позитивне ставлення до дитини, підтримка та увага сприяють розвитку впевненості та самоповаги. Водночас надмірна критика або ігнорування можуть призводити до формування почуття невпевненості. Важливим є також уміння батьків регулювати власні емоції. Це створює приклад для наслідування дитиною [16, с. 24].

Теоретичний аналіз свідчить, що емоційна безпека є важливим чинником соціально-емоційного розвитку дитини. Вона сприяє формуванню здатності розпізнавати та виражати власні почуття. Крім того, дитина вчиться розуміти емоції інших людей. Це є основою розвитку емпатії та соціальних навичок. У дослідженнях М. Гринів підтверджено, що у безпечному середовищі дитина не боїться проявляти ініціативу, що позитивно впливає на її активність і пізнавальну діяльність [Гринів М., 10, с. 19].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що у контексті сучасних досліджень важливим є також поняття емоційного інтелекту. Воно охоплює здатність усвідомлювати, контролювати та використовувати емоції у взаємодії з іншими людьми. Формування цих навичок значною мірою залежить від сімейного виховання. Якщо батьки підтримують емоційний контакт з дитиною, вона краще розвиває ці здібності. Це сприяє її успішній соціалізації. Відповідно, емоційна безпека виступає основою розвитку емоційного інтелекту [34, с. 70].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що емоційна безпека суттєво впливає на самооцінку дитини. У сприятливому середовищі формується позитивне ставлення до себе. Дитина відчуває власну значущість і впевненість у своїх можливостях. Вона легше долає труднощі та не боїться помилок. Це створює умови для розвитку активної життєвої позиції. У разі відсутності підтримки можуть формуватися негативні уявлення про себе [4, с. 22].

Теоретичний аналіз свідчить, що важливим аспектом емоційної безпеки в сім'ї є стабільність емоційних реакцій дорослих щодо дитини. Непередбачуваність у поведінці батьків може викликати у дитини почуття тривоги та невпевненості. Дитина потребує зрозумілих і послідовних правил взаємодії, які формують відчуття контролю над ситуацією. Саме передбачуваність реакцій дорослого сприяє виникненню базової довіри до світу. У таких умовах дитина краще орієнтується у соціальних взаєминах та поступово вчиться регулювати власну поведінку відповідно до соціальних норм [29, с. 120].

У працях дослідників підкреслюється, що емоційна підтримка з боку батьків проявляється не лише у словесному схваленні, але й у невербальних формах взаємодії. Тон голосу, міміка, тілесний контакт мають важливе значення для формування відчуття безпеки. Дитина особливо чутлива до емоційного стану дорослого, навіть якщо він не виражений прямо. На думку дослідниці М. Гринів, через такі сигнали дитина інтерпретує ставлення до себе [16, с. 38]. Позитивні емоційні прояви сприяють формуванню довіри та відкритості.

З'ясовано на основі аналізу літератури, що емоційна безпека формується поступово і залежить від систематичності взаємодії з дитиною. Одноразові

прояви уваги не можуть компенсувати загальний дефіцит емоційного контакту. Важливо, щоб дитина регулярно отримувала підтвердження своєї значущості. Це може проявлятися у спільній діяльності, зацікавленості її переживаннями та підтримці у складних ситуаціях. Такі дії формують стійке відчуття захищеності. У результаті дитина починає сприймати сім'ю як надійне середовище [4, с. 28].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що суттєву роль у забезпеченні емоційної безпеки відіграє стиль сімейного виховання. Демократичний стиль, який поєднує вимогливість і підтримку, сприяє формуванню довіри та самостійності. У такій атмосфері дитина відчуває повагу до своєї особистості. Натомість авторитарний стиль часто супроводжується емоційним тиском і страхом покарання. Як зазначав у своїх концепціях дослідник Філіп Зімбардо, ситуативні обмеження та жорсткий контроль можуть суттєво деформувати відчуття особистої свободи та безпеки індивіда [12, с. 84].

Теоретичний аналіз свідчить, що емоційна безпека тісно пов'язана з розвитком здатності дитини до саморегуляції. У безпечному середовищі дитина поступово вчиться контролювати свої емоції та поведінку. Вона спостерігає за дорослими та переймає способи реагування на складні ситуації. Такий досвід сприяє формуванню внутрішніх механізмів регуляції. У майбутньому це допомагає дитині адаптуватися до нових умов. Відсутність таких умов ускладнює цей процес [10, с. 32].

У працях дослідників підкреслюється, що емоційна безпека має довготривалий вплив на розвиток особистості. Досвід дитинства часто визначає поведінкові стратегії у дорослому житті. Люди, які зростали в умовах підтримки, демонструють більшу впевненість і стабільність. Вони краще справляються зі стресовими ситуаціями. Порівнюючи погляди авторів, можна стверджувати, що дефіцит емоційної безпеки може призводити до стійких труднощів у міжособистісних відносинах [30, с. 62].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що сучасні дослідження акцентують увагу на ролі емоційного клімату в сім'ї. Позитивний клімат характеризується взаємною повагою, підтримкою та відкритістю. У такій атмосфері дитина відчуває себе прийнятою. Вона не боїться висловлювати свої

думки та почуття. Це сприяє розвитку комунікативних навичок. Негативний клімат, навпаки, може призводити до замкненості [4, с. 35].

Теоретичний аналіз свідчить, що не можна ігнорувати вплив конфліктів у сім'ї на емоційний стан дитини. Часті сварки між батьками створюють відчуття нестабільності. Дитина може відчувати провину або страх. Це негативно позначається на її психічному стані. Вона може уникати спілкування або проявляти агресію. Тому важливо навчитися конструктивно вирішувати конфлікти [16, с. 41].

У працях дослідників підкреслюється роль довіри у формуванні емоційної безпеки. Довіра виникає тоді, коли дитина впевнена у підтримці дорослого. Вона знає, що її почують і зрозуміють. Це створює відчуття стабільності. Довіра сприяє відкритості у спілкуванні. Вона є основою здорових взаємин [29, с. 125].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що емоційна безпека також пов'язана з відчуттям прийняття. Дитина має відчувати, що її люблять незалежно від досягнень. Це формує позитивну самооцінку. Вона не боїться помилок і сприймає їх як досвід. У такому середовищі розвивається впевненість. Це важливо для подальшого розвитку [34, с. 75].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що важливим чинником є підтримка ініціативи дитини. Коли дорослі заохочують самостійність, дитина відчуває свою значущість. Вона вчиться приймати рішення. Це сприяє розвитку відповідальності. У результаті формується активна позиція. Це є важливою складовою особистісного розвитку [10, с. 38].

Теоретичний аналіз свідчить, що емоційна безпека передбачає наявність чітких меж. Дитина повинна розуміти правила поведінки. Це створює відчуття порядку. Вона починає усвідомлювати наслідки своїх дій. Такий підхід сприяє розвитку самоконтролю. У результаті формується соціально прийнятна поведінка [20, с. 52].

У працях дослідників підкреслюється, що якість спілкування у сім'ї має визначальне значення. Відкрите та щире спілкування сприяє формуванню довіри. Дитина вчиться висловлювати свої думки. Вона отримує досвід

конструктивного діалогу. Це важливо для соціалізації. Натомість закритість у спілкуванні ускладнює розвиток [4, с. 40].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що емоційна безпека є основою формування позитивного образу «Я». У сприятливому середовищі дитина сприймає себе як цінну особистість. Вона відчуває впевненість у своїх силах. Це сприяє досягненню успіху у різних сферах. У протилежному випадку можуть формуватися комплекси, що значно ускладнює розвиток [10, с. 42].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Кожна дитина по-різному реагує на зовнішні впливи. Те, що є комфортним для однієї, може бути складним для іншої. Тому батькам важливо бути уважними до потреб дитини. Це дозволяє створити оптимальні умови розвитку. Індивідуальний підхід є ключовим [16, с. 45].

Таким чином, теоретичний аналіз свідчить, що емоційна безпека в сім'ї є складним багатокомпонентним явищем, яке визначає особливості розвитку дитини. Вона охоплює як емоційні взаємини, так і загальний психологічний клімат у родині. Розуміння механізмів формування емоційної безпеки дозволяє розробляти ефективні підходи до сімейного виховання.

1.2. Психологічні особливості формування впевненості у дітей

З'ясовано на основі аналізу літератури, що формування впевненості у дітей є складним і багатогранним процесом, який охоплює когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості. Впевненість виступає як інтегральна характеристика, що відображає ставлення дитини до власних можливостей і здатність діяти самостійно. Теоретичний аналіз свідчить, що вона не є вродженою якістю, а формується у процесі взаємодії з соціальним середовищем. Особливу роль у цьому процесі відіграє найближче оточення дитини, насамперед сім'я, де дитина отримує перший досвід оцінювання своїх дій, що визначає подальше ставлення до себе [8, с. 45].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що в психологічній науці впевненість часто розглядається через призму самооцінки та самосприйняття. Самооцінка формується поступово, у процесі накопичення життєвого досвіду. У дослідженнях М. Гринів підкреслюється, що дитина постійно порівнює себе з іншими та аналізує результати своєї діяльності, де значну роль відіграє оцінка дорослих [18, с. 22]. Позитивна підтримка сприяє формуванню адекватного ставлення до себе, тоді як постійна критика може знижувати впевненість.

Теоретичний аналіз свідчить, що згідно з теорією психосоціального розвитку Е. Еріксона, ранні етапи життя пов'язані з формуванням базових якостей: автономії або сумніву. У працях дослідників підкреслюється, що цей процес залежить від ставлення дорослих до спроб дитини діяти самостійно [33, с. 110]. Важливим теоретичним підґрунтям є також концепція самоефективності А. Бандури. З'ясовано на основі аналізу літератури, що впевненість визначається як віра у здатність досягати цілей. Тут доцільно порівняти погляди: якщо Е. Еріксон робить акцент на почутті автономії, то А. Бандура — на когнітивній вірі у власний успіх через спостереження та навчання [27, с. 56].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що формування впевненості нерозривно пов'язане з розвитком емоційної сфери. Дитина має навчитися розпізнавати власні почуття. На думку дослідниці М. Гринів, позитивний емоційний досвід є каталізатором впевненості, тоді як негативні переживання можуть гальмувати цей процес [12, с. 34]. Особливе значення має взаємодія з дорослими, які виступають джерелом зворотного зв'язку. У працях дослідників підкреслюється, що оцінка має бути об'єктивною та доброзичливою, що допомагає дитині сформувати внутрішню систему оцінювання [14, с. 19].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що впевненість активно формується у процесі діяльності. Теоретичний аналіз свідчить, що через діяльність дитина перевіряє свої можливості, тому важливо дотримуватися балансу складності завдань [8, с. 48]. У дослідженнях М. Гринів зазначається, що відкрите і підтримуюче спілкування дорослого з дитиною сприяє формуванню довіри, що позитивно впливає на впевненість [42, с. 15]. Натомість, як

зауважував дослідник Філіп Зімбардо, жорсткий соціальний контроль та тиск середовища можуть провокувати сором'язливість та невпевненість [35, с. 120].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що у процесі розвитку важливу роль відіграє формування образу «Я». У працях дослідників підкреслюється, що позитивні взаємодії сприяють адекватному сприйняттю власної цінності [35, с. 82]. Важливою умовою є надання дитині можливості робити вибір. З'ясовано на основі аналізу літератури, що самостійність у прийнятті рішень формує відчуття контролю над ситуацією [33, с. 115]. На думку дослідниці М. Гринів, не менш важливим є ставлення до помилок як до природної частини навчання, що стимулює активність дитини [18, с. 25].

Теоретичний аналіз свідчить, що у шкільному віці впевненість набуває особливого значення через оцінювання вчителями та однолітками. У працях дослідників підкреслюється, що досвід успіху в різних видах діяльності закріплює віру у власні можливості [8, с. 52]. Водночас дослідниця М. Гринів аналізувала роль подолання труднощів: саме мобілізація ресурсів у складних ситуаціях формує справжню стійкість, що є навіть ціннішим за постійний успіх [12, с. 38].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що роль соціального порівняння може бути суперечливою. Якщо порівняння є конструктивним, воно стимулює, але в іншому разі — викликає відчуття меншовартості [18, с. 28]. Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що вплив шкільного середовища та педагогів є визначальним у зміцненні або зниженні впевненості [8, с. 55]. Крім того, у дослідженнях М. Гринів наголошується на важливості внутрішньої мотивації: дитина має діяти заради власного інтересу, що робить її впевненість стійкішою до зовнішніх оцінок [27, с. 60].

Теоретичний аналіз свідчить, що впевненість також пов'язана з розвитком самоконтролю та емоційним станом дитини. Позитивні емоції сприяють відкритості до нових завдань [12, с. 41]. У працях дослідників підкреслюється роль мовлення дорослих: конструктивна критика та слова підтримки мають протилежний вплив на особистість [42, с. 21]. З'ясовано на основі аналізу

літератури, що участь у прийнятті рішень та ситуації вибору розвивають відповідальність та активну позицію [33, с. 120].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що сімейні очікування мають бути реалістичними, оскільки завищені вимоги створюють тиск і знижують впевненість [14, с. 25]. На думку дослідниці М. Гринів, позитивне ставлення до себе передбачає прийняття як сильних, так і слабких сторін, що є основою внутрішньої стабільності [35, с. 85]. Нарешті, у дослідженнях М. Гринів підкреслюється роль однолітків: дружні стосунки та соціальне схвалення значно підвищують впевненість дитини у собі [18, с. 30].

Отже, теоретичний аналіз свідчить, що формування впевненості у дітей є складним процесом, який детермінований взаємодією з сім'єю, школою та однолітками. Досвід успіху, підтримка дорослих та можливість бути самостійним виступають ключовими умовами, що забезпечують гармонійний розвиток особистості та її здатність діяти автономно.

1.3. Рівень домагань як характеристика особистісного розвитку дитини

З'ясовано на основі аналізу літератури, що рівень домагань дитини виступає одним із найважливіших індикаторів її особистісного становлення, відображаючи внутрішню готовність до подолання труднощів. У межах вітчизняної психологічної школи цей феномен розглядається як динамічне утворення, що формується в процесі діяльності. Теоретичний аналіз свідчить, що за Г. С. Костюком вже в дошкільному віці дитина починає виокремлювати власні досягнення, порівнюючи їх із очікуваннями дорослих [11, с. 45]. Рівень домагань не є сталою величиною, він постійно корегується залежно від соціального досвіду та емоційного фону виховання [21, с. 102].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що формування цілей у дитячому віці тісно переплетене з розвитком самосвідомості. У дослідженнях М. В. Савчина підкреслюється, що через рівень домагань дитина виявляє свою активність у засвоєнні світу [21, с. 105]. Якщо вимоги до себе відповідають реальним можливостям, розвиток вважається адекватним. Проте

часто виникає розрив між бажаним і досяжним, що створює внутрішнє напруження. У працях дослідників підкреслюється, що психологічне здоров'я дитини залежить від гнучкості зміни цих домагань відповідно до обставин.

З'ясовано на основі аналізу літератури, що важливою базою для розуміння дитячих прагнень є концепція саморозбіжності Е. Хігінса. Теоретичний аналіз свідчить, що невідповідність між «Я-реальним» та «Я-ідеальним» породжує тривогу [36, с. 78]. Порівнюючи цей підхід із позицією гуманістичної психології А. Маслоу, можна помітити різницю в акцентах: якщо Е. Хігінс розглядає домагання як механізм зменшення дискомфорту, то А. Маслоу вбачає в них вроджену потребу в самоактуалізації та прагнення до високих результатів [38, с. 114].

У працях дослідників підкреслюється, що рівень домагань виконує регулятивну функцію. На думку дослідника В. П. Москальця, дитина, яка вірить у свої сили, ставить складніші завдання, що сприяє її зростанню [14, с. 32]. Натомість, у дослідженнях Філіпа Зімбардо зазначається, що соціальні стандарти успіху, які часто нав'язуються медіа, можуть викривлювати ці прагнення, змушуючи дитину ставити цілі лише для підтримки статусу [49, с. 210]. Порівняння поглядів В. Москальця та Ф. Зімбардо дозволяє стверджувати, що внутрішня віра в себе має протистояти зовнішньому соціальному тиску для збереження автентичності особистості.

З'ясовано на основі аналізу літератури, що феномен вивченого оптимізму М. Селігмана демонструє роль когнітивних установок: оптимістична дитина інтерпретує успіх як результат власних зусиль [44, с. 89]. Теоретичний аналіз свідчить, що у шкільному віці динаміка домагань ускладнюється офіційним оцінюванням. У дослідженнях М. Й. Варія наголошується, що шкільна оцінка часто стає мірилом особистісної цінності, що може призвести до «афекту адекватності» [3, с. 56].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що розвиток домагань пов'язаний із локусом контролю. Дитина з внутрішнім локусом контролю розуміє залежність успіху від своєї праці [44, с. 92]. У працях дослідників підкреслюється, що в підлітковому віці цей процес проходить через

кризу ідентичності. На думку М. В. Савчина, високі амбіції підлітків є способом сепарації від батьків [21, с. 108]. Водночас у дослідженнях Філіпа Зімбардо звертається увага на небезпеку цифрового середовища, де віртуальні перемоги в іграх можуть підміняти реальні зусилля [49, с. 215].

Теоретичний аналіз свідчить, що емоційна стійкість дитини залежить від реакції на розбіжність між метою та результатом. Г. С. Костюк вказував, що здатність зберігати самовладання є ознакою волі [11, с. 48]. З'ясовано на основі аналізу літератури, що з віком рівень домагань стає більш стратегічним завдяки розвитку антиципації [14, с. 35]. У дослідженнях М. Й. Варія зазначається, що адекватний рівень домагань сприяє лідерству та ініціативі [3, с. 60].

У працях дослідників підкреслюється, що неадекватно завищені домагання ведуть до «перфекціоністської тривоги» [36, с. 82], тоді як занижені — є наслідком гіперконтролю [21, с. 110]. Теоретичний аналіз свідчить, що творча діяльність є найкращим середовищем для формування сміливих цілей, де дитина спрямована на самовираження [38, с. 118]. На думку дослідника В. П. Москальця, у міжособистісному спілкуванні рівень домагань визначає вибір партнерів для ігор [14, с. 38].

З'ясовано на основі аналізу літератури, що сімейні традиції та очікування мають колосальний вплив: розвиток відбувається успішно, коли цілі родини збігаються з інтересами дитини [23, с. 44]. Також теоретичний аналіз свідчить про зв'язок між адекватністю вимог та психосоматичним здоров'ям: постійне намагання відповідати завищеній планці виснажує нервову систему [21, с. 115]. У працях дослідників підкреслюється роль моральних домагань (бажання бути «хорошим») у вольовому розвитку [11, с. 52].

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що розвиток рефлексії дозволяє дитині ставати суб'єктом власного розвитку [14, с. 40]. Крім того, у дослідженнях Філіпа Зімбардо розглядаються гендерні аспекти домагань, де важливо надавати рівні можливості для самореалізації незалежно від стереотипів [Зімбардо Ф., 49, с. 220].

Отже, теоретичний аналіз свідчить, що рівень домагань є інтегральною характеристикою психічного життя, яка поєднує віру в себе, когнітивні стратегії

та емоційну стійкість. У працях дослідників підкреслюється, що адекватний і гнучкий рівень домагань є запорукою успішної самореалізації дитини в майбутньому [3, с. 65].

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи теоретичне дослідження особливостей рівня домагань як фактора особистісного розвитку дитини, можна сформулювати наступні висновки:

1. Рівень домагань постає складним психологічним утворенням, що відображає сукупність цілей та очікувань індивіда щодо майбутніх результатів діяльності. Він виступає не лише барометром самооцінки, а й ключовим регулятором активності, який визначає інтенсивність зусиль, спрямованих на подолання труднощів. У структурі особистості цей феномен інтегрує когнітивні оцінки власних можливостей та емоційне ставлення до успіху чи поразки.
2. Теоретичний аналіз свідчить, що адекватність рівня домагань є фундаментальною умовою гармонійного розвитку дитини. За відповідності прагнень особистості її реальному потенціалу створюється оптимальна зона для самоактуалізації та майбутнього професійного становлення. Натомість суттєва розбіжність між актуальним станом («Я-реальне») та ідеальними прагненнями («Я-ідеальним») стає джерелом внутрішньої напруги, тривожності та передумовою для формування вивченої безпорадності або перфекціоністських тенденцій.
3. Особливого значення набуває провідна роль соціального середовища у генезисі рівня домагань. Первинні етапи його формування відбуваються під впливом оцінок значущих дорослих (батьків, вчителів), які стають основою для інтерналізації зовнішніх стандартів. У шкільному та підлітковому віці на структуру домагань починають суттєво впливати система офіційного оцінювання, конкуренція в групі однолітків та цифрові симулякри успіху в інформаційному просторі.

4. Узагальнення наукових підходів підтверджує зв'язок рівня домагань із когнітивним стилем пояснення подій. Оптимістична спрямованість сприяє збереженню високих домагань навіть після невдач, дозволяючи розглядати їх як тимчасові перешкоди, тоді як песимістичний стиль зумовлює різке зниження вимог до себе. Розвиток рефлексивних здібностей та внутрішнього локусу контролю дозволяє дитині поступово ставати суб'єктом власного розвитку, самостійно коригуючи життєву планку відповідно до внутрішніх цінностей.

5. З'ясовано доцільність диференційованого підходу до психологічного супроводу розвитку дитини. Формування здорового рівня домагань вимагає створення ситуацій успіху, стимулювання автономної ініціативи та забезпечення емоційної безпеки, де помилка розглядається як точка росту, а не особистісна катастрофа. Такий підхід закладає фундамент для успішної соціальної адаптації та здатності особистості до усвідомленого життєвого вибору в майбутньому.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЕМОЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ВПЕВНЕНOSTІ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ ДИТИНИ

2.1. Організація та методи дослідження

Емпіричне дослідження особливостей впливу сімейної емоційної безпеки на становлення особистісних параметрів дитини було організовано та проведено у кілька етапів. Основною метою цього етапу роботи стало виявлення взаємозв'язків між суб'єктивним відчуттям захищеності дитини у родинному колі та її самооцінними характеристиками, зокрема впевненістю у собі та рівнем домагань. Для забезпечення репрезентативності результатів було сформовано вибірку, що складається з 50 осіб молодшого шкільного та підліткового віку.

Кількісний аналіз досліджуваних за статевою ознакою дозволив структурувати вибірку для подальшого порівняльного аналізу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількісний та відсотковий розподіл досліджуваних за статтю

Стать	Кількість (осіб)	Відсоток (%)
Хлопці	24	48%
Дівчата	26	52%
Усього	50	100%

Аналіз статевого складу вибірки свідчить про її відносну збалансованість, що є критично важливим для психологічного дослідження сімейних стосунків. Майже рівний розподіл між хлопцями (48%) та дівчатами (52%) дозволяє уникнути гендерного зміщення при інтерпретації результатів щодо емоційної безпеки. Це створює підґрунтя для об'єктивного вивчення того, як патерни сімейної взаємодії впливають на розвиток впевненості, незалежно від статевої приналежності дитини.

Варто зауважити, що незначне переважання жіночої статі у вибірці не є статистично значущим і відображає природну демографічну ситуацію у закладах освіти, де проводилося дослідження. Така структура дозволяє стверджувати, що отримані дані будуть релевантними для обох гендерних груп, а виявлені закономірності формування рівня домагань матимуть універсальний характер у межах досліджуваного вікового діапазону.

Пропорційність вибірки за статтю також сприяє глибшому аналізу емоційної безпеки, оскільки сприйняття сімейного мікроклімату може мати певну специфіку у хлопців та дівчат. Наявність достатньої кількості представників обох груп дає змогу в подальшому застосовувати методи математичної статистики для перевірки гіпотез про можливі відмінності у механізмах формування впевненості під впливом батьківського ставлення.

Наступним кроком став розподіл вибірки за віковим критерієм, що представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Кількісний та відсотковий розподіл досліджуваних за віком

Вік (роки)	Кількість (осіб)	Відсоток (%)
9–10 років	22	44%
11–12 років	28	56%
Усього	50	100%

Віковий розподіл вибірки охоплює період переходу від молодшого шкільного до молодшого підліткового віку, що є сензитивним етапом для розвитку самосвідомості. Група дітей 9–10 років становить 44% (22 особи), тоді як респонденти 11–12 років складають 56% (28 осіб) від загальної кількості. Таке співвідношення дозволяє простежити динаміку формування рівня домагань у момент, коли зовнішній контроль з боку родини починає інтегруватися у внутрішню систему саморегуляції дитини.

Вибір саме такого вікового діапазону зумовлений тим, що у 9–12 років дитина все ще залишається емоційно залежною від сімейного середовища, проте

вже починає активно виявляти самостійність та претендувати на певний соціальний статус. Переважання у вибірці дітей 11–12 років (56%) підсилює акцент на кризових явищах підліткового віку, де питання емоційної безпеки в сім'ї постає найбільш гостро у контексті збереження впевненості у власних силах під час сепараційних процесів.

Загалом, вікова структура вибірки є однорідною за своїми провідними потребами та видами діяльності. Це дозволяє розглядати 50 досліджуваних як цілісну групу для проведення кореляційного аналізу. Включення дітей обох вікових підгруп забезпечує можливість виявлення стійких психологічних чинників, які визначають роль сім'ї у становленні особистісної впевненості та амбіцій дитини незалежно від конкретного року навчання.

Для реалізації мети дослідження було обрано комплекс діагностичних методик, спрямованих на вивчення трьох основних компонентів предмета дослідження. Оцінка емоційної безпеки здійснювалася за допомогою проєктивної методики «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Кауфман). Даний інструментарій дозволяє обійти захисні механізми свідомості та виявити суб'єктивну картину сімейних стосунків дитини через графічну репрезентацію. Обробка результатів передбачає аналіз за трьома симптомокомплексами: сприятлива сімейна ситуація, тривожність у сім'ї та конфліктність або відчуженість. Високі показники за першим комплексом свідчать про наявність емоційної безпеки, тоді як наявність ознак ізоляції чи деформації фігур вказує на дефіцит захищеності.

Діагностика рівня впевненості у собі проводилася із застосуванням тест-опитувальника В. Ромека. Методика базується на когнітивно-біхевіоральному підході та дозволяє кількісно оцінити три шкали: впевненість у собі, соціальну сміливість та ініціативність. Інтерпретація отриманих балів здійснюється шляхом зіставлення з нормативними показниками, де низькі значення свідчать про соціофобічні тенденції, а високі — про сформованість навичок самоствердження. Для нашого дослідження критично важливим є показник загальної впевненості, який відображає віру дитини у спроможність успішно долати життєві завдання.

Вивчення рівня домагань здійснювалося за допомогою методики Дембо-Рубінштейн у модифікації А. Прихожан. Процедура дослідження полягає у самооцінюванні дитиною своїх якостей (розум, характер, авторитет тощо) на вертикальних осях, де фіксується актуальний стан та бажаний рівень досягнень. Обробка включає розрахунок висоти самооцінки та, власне, рівня домагань. Оптимальним вважається помірно високий рівень домагань, що свідчить про наявність мотивації до розвитку. Розрив між актуальною самооцінкою та домаганнями аналізується як показник внутрішнього конфлікту або гармонійності особистісного зростання, що безпосередньо корелює з відчуттям базової безпеки в родинному оточенні.

2.2. Аналіз результатів дослідження емоційної безпеки в сім'ї

На першому етапі аналізу емпіричних даних ми зосередили увагу на дослідженні базового чинника — емоційної безпеки, яка виступає фундаментом для розвитку впевненості та формування життєвих домагань. Отримані за допомогою методики «Кінетичний малюнок сім'ї» дані дозволили структурувати вибірку за рівнем суб'єктивного благополуччя дитини в родинному оточенні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл рівнів емоційної безпеки в сім'ї за методикою КМС

Показник (Тип ситуації)	Кількість (осіб)	Відсоток (%)	Рівень безпеки
Сприятлива сімейна ситуація	28	56%	Високий
Тривожність у сім'ї	10	20%	Середній
Конфліктність у стосунках	6	12%	Низький
Відчуженість (ізоляція)	6	12%	Низький
Усього	50	100%	-

Аналіз результатів, представлених у таблиці 2.3, демонструє, що більша частина досліджуваних (56%) перебуває у стані відносної емоційної безпеки. Ці

діти сприймають свою сім'ю як цілісну структуру, де кожен член виконує свою роль, а стосунки базуються на підтримці та спільній діяльності.

Високий показник сприятливої ситуації свідчить про те, що для більшості дітей сім'я залишається головним джерелом психологічного ресурсу. У малюнках цієї групи спостерігається адекватне розміщення персонажів, відсутність бар'єрів між ними та гармонійне використання простору аркуша.

Група дітей із виявленою тривожністю (20%) представляє особливий інтерес, оскільки цей стан є перехідним. Тривожність часто свідчить про непослідовність виховних впливів, коли дитина не завжди може спрогнозувати реакцію батьків на свої дії, що породжує внутрішнє напруження.

Наявність конфліктності у 12% респондентів вказує на відкрите або приховане протистояння всередині родинної системи. Такі діти часто використовують у малюнках штриховку, сильний натиск або зображують членів сім'ї з ознаками агресії, що сигналізує про дефіцит безпеки.

Показник відчуженості (12%) є найбільш тривожним симптомом, оскільки він відображає емоційну ізоляцію дитини. У таких випадках дитина або не малює себе, або розташовує свою фігуру на значній відстані від інших, що свідчить про відсутність емоційного контакту.

Сумарний показник порушення емоційної безпеки (44%) підтверджує актуальність нашого дослідження. Це вказує на те, що майже кожна друга дитина у вибірці стикається з чинниками, які можуть потенційно гальмувати розвиток її впевненості.

Варто зауважити, що емоційна безпека тісно пов'язана з ієрархією в сім'ї. У дітей зі сприятливим рівнем спостерігається чітке розуміння меж, де батьки виступають захисниками, а не джерелами загрози чи ігнорування.

Аналіз графічних ознак дозволяє стверджувати, що емоційна безпека безпосередньо впливає на цілісність образу «Я». Дитина, яка почувається безпечно, малює себе пропорційною до інших, що є першою ознакою здорової самооцінки.

У групі з низькою безпекою спостерігається тенденція до деталізації неживих предметів замість людей. Це може трактуватися як захисна реакція: дитина шукає стабільності в речах, коли не може знайти її у людських стосунках.

Статистичний розподіл за цією методикою став основою для подальшого вивчення особистісних корелятив. Ми припускаємо, що саме ці 56% дітей зі сприятливою ситуацією складуть ядро групи з високою впевненістю у собі.

Важливо враховувати, що емоційна безпека в сім'ї у віці 9–12 років є фундаментом для подальшої сепарації. Якщо цей фундамент деформований конфліктами, процес набуття автономії може супроводжуватися деструктивними проявами.

Отже, первинна діагностика підтвердила неоднорідність вибірки за критерієм безпеки. Це дає змогу перейти до детального аналізу того, як саме ці умови відображаються на впевненості досліджуваних.

Наступним етапом аналізу стало вивчення впевненості у собі як інтегральної характеристики особистості, що визначає успішність соціальної адаптації дитини (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кількісний та відсотковий розподіл рівнів впевненості у собі

Рівень впевненості	Кількість (осіб)	Відсоток (%)	Характеристика
Високий	18	36%	Сформована впевненість
Середній	16	32%	Адаптивна впевненість
Низький	16	32%	Виражена невпевненість
Усього	50	100%	-

Розподіл рівнів впевненості у вибірці демонструє відносну рівномірність, проте з певним нахилом у бік груп ризику. Високий рівень впевненості (36%) корелює з показниками емоційної безпеки, підтверджуючи роль сім'ї у цьому процесі.

Діти з високим рівнем впевненості характеризуються здатністю відкрито висловлювати свої думки та не боятися помилок. У їхніх відповідях

простежується позитивний емоційний фон та готовність до взаємодії з оточуючими.

Середній рівень впевненості (32%) можна назвати адаптивним. Такі діти почуваються впевнено у знайомих ситуаціях, проте можуть проявляти сором'язливість або тривогу при зміні обставин чи зустрічі з новими викликами.

Група з низьким рівнем (32%) потребує особливої психологічної уваги. Ці респонденти часто вагаються перед прийняттям рішень, схильні до самозвинувачень та мають труднощі у відстоюванні власної позиції перед однолітками.

Аналіз шкал методики Ромека показує, що найбільш вразливою сферою є соціальна сміливість. Багато дітей, навіть маючи середню загальну впевненість, відчують страх перед публічним виступом або критикою з боку дорослих.

Ми спостерігаємо пряму залежність: діти з «конфліктних» сімей (з попередньої таблиці) майже повністю увійшли до групи з низьким рівнем впевненості. Це підтверджує, що постійна емоційна напруга вдома виснажує адаптивні ресурси дитини.

Цікаво, що діти з високим рівнем впевненості часто демонструють ініціативність не лише у навчанні, а й у міжособистісних конфліктах, виступаючи в ролі медіаторів, що свідчить про їхню внутрішню стійкість.

Невпевненість у собі (32%) часто супроводжується фізичними проявами тривоги: тихим голосом, униканням зорового контакту. Це є наслідком браку підтримки, яку дитина мала б отримувати в безпечному сімейному середовищі.

Впевненість у цьому віці є динамічною структурою. Вона базується на успішності діяльності та схваленні значущих дорослих. Якщо батьки лише критикують, рівень впевненості закономірно знижується до критичних позначок.

Аналізуючи середні значення, можна стверджувати, що загальний рівень впевненості у вибірці є помірним. Це відображає вікову специфіку, коли дитина тільки починає випробовувати свої сили у нових соціальних ролях.

Важливим аспектом є взаємозв'язок впевненості та самостійності. Діти з високим рівнем впевненості частіше беруть на себе відповідальність за результати своїх дій, не перекладаючи провину на зовнішні обставини.

Загалом, результати за таблицею 2.4 вказують на необхідність проведення корекційної роботи саме з третьою групою (32%), оскільки без втручання невпевненість може трансформуватися у стійку рису характеру.

Третім вектором нашого аналізу став рівень домагань, який відображає орієнтацію дитини на успіх та її внутрішні стандарти досягнень (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розподіл за рівнем домагань за методикою Дембо-Рубінштейн

Рівень домагань	Кількість (осіб)	Відсоток (%)	Тип реакції
Високий	17	34%	Адекватний (успіх)
Адекватний (середній)	17	34%	Реалістичний
Занижений	11	22%	Уникання невдач
Завищений (неадекватний)	5	10%	Компенсаторний
Усього	50	100%	-

Аналіз даних таблиці 2.5 дозволяє зробити висновок про переважно здоровий розвиток мотиваційної сфери досліджуваних (сумарно 68% адекватного та високого рівнів). Це свідчить про спроможність дітей ставити перед собою реальні завдання.

Високий рівень домагань (34%) притаманний дітям, які виховуються в умовах емоційної безпеки. Вони впевнені, що навіть у разі помилки батьки залишаться на їхньому боці, що дає сміливість претендувати на високі результати.

Адекватний середній рівень (34%) відображає збалансований підхід до своїх можливостей. Такі діти добре знають свої сильні та слабкі сторони, не намагаючись стрибнути «вище голови», але й не опускаючи планку занадто низько.

Занижений рівень домагань (22%) часто є наслідком хронічного дефіциту впевненості. Дитина свідомо обирає легкі завдання, щоб гарантовано уникнути ситуації поразки, яка сприймається нею як катастрофічна для її статусу.

Завищений неадекватний рівень (10%) є найбільш складним для інтерпретації. Часто це «захисна маска» дитини, яка почувається незахищеною. Через демонстрацію надвисоких претензій вона намагається приховати глибоку невпевненість.

Ми помітили, що діти із завищеними домаганнями часто походять із сімей з високим рівнем конфліктності. Для них успіх — це єдиний спосіб отримати крихту уваги або уникнути критики, що робить їхні цілі нереалістичними.

Співвідношення самооцінки та домагань у більшості (68%) є гармонійним. Це означає, що розрив між тим, ким дитина є, і тим, ким вона хоче бути, виступає стимулом для розвитку, а не джерелом фрустрації.

У групі із заниженими домаганнями спостерігається феномен «вивченої безпорадності». Це безпосередньо пов'язано з емоційною відчуженістю в сім'ї, де успіхи дитини ігноруються, а помилки підкреслюються.

Важливим є той факт, що рівень домагань у дітей 9–12 років значною мірою копіює очікування батьків. Якщо в сім'ї панує атмосфера безпеки, дитина інтегрує батьківську віру в неї у власну систему цілепокладання.

Аналіз профілів за Дембо-Рубінштейн показав, що найбільш високі домагання діти виявляють у сфері «авторитету серед однолітків» та «розуму», що відповідає провідним потребам молодшого підліткового віку.

Неадекватність домагань у 32% випадків свідчить про порушення механізмів саморегуляції. Це підтверджує нашу гіпотезу про те, що емоційне неблагополуччя вдома викривляє сприйняття власного потенціалу.

Підсумовуючи дані трьох таблиць, ми бачимо цілісну картину: емоційна безпека (56%) створює умови для впевненості (36%) та формування адекватних життєвих цілей, що є ключовим висновком нашого емпіричного аналізу.

2.3. Взаємозв'язок емоційної безпеки з рівнем впевненості та домагань дитини

На заключному етапі емпіричного дослідження було проведено статистичний аналіз для підтвердження гіпотези про існування значущого зв'язку між емоційною безпекою в сім'ї та особистісними характеристиками дитини (впевненістю та рівнем домагань). Оскільки отримані дані представлені у порядковій шкалі, для математичного обґрунтування результатів було використано коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена (r_s).

Результати кореляційного аналізу, що відображають силу та напрямок зв'язків між досліджуваними перемінними, представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Матриця кореляційних зв'язків між емоційною безпекою, впевненістю та рівнем домагань

Психологічні показники	Емоційна безпека (КМС)	Впевненість у собі (Ромек)	Рівень домагань (Дембо-Р.)
Емоційна безпека (КМС)		0,68**	0,54**
Впевненість у собі (Ромек)	0,68**		0,42*
Рівень домагань (Дембо-Р.)	0,54**	0,42*	

* — кореляція значуща на рівні $p \leq 0,05$; ** — кореляція значуща на рівні $p \leq 0,01$.

Психологічна інтерпретація отриманих даних дозволяє стверджувати, що між емоційною безпекою в сім'ї та впевненістю у собі існує сильний позитивний кореляційний зв'язок ($r_s = 0,68$ при $p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що стабільне відчуття прийняття та захищеності в родинному колі є фундаментальною умовою для розвитку соціальної сміливості дитини.

Виявлений зв'язок підкреслює, що емоційна безпека виступає своєрідним «психологічним тилом». Коли дитина відчуває емоційну опору з боку батьків,

вона виявляє більшу готовність до прояву ініціативи у зовнішньому середовищі, оскільки можлива соціальна невдача не загрожує її базовому статусу в родині.

Позитивна кореляція між емоційною безпекою та рівнем домагань ($r_s = 0,54$ при $p \leq 0,01$) вказує на те, що сімейний мікроклімат безпосередньо моделює цілепокладання дитини. Емоційна безпека дає дитині «право на помилку», що дозволяє їй ставити перед собою складні, проте реалістичні цілі, орієнтуючись на розвиток, а не на самозахист.

Кореляція між впевненістю у собі та рівнем домагань ($r_s = 0,42$ при $p \leq 0,05$) підтверджує, що ці два параметри взаємодоповнюють один одного, проте мають певну автономність. Впевненість виступає внутрішнім інструментом, який підкріплює амбіції, проте саме фактор сімейної безпеки є більш потужним первинним предиктором розвитку обох якостей.

Глибокий аналіз дозволяє виділити «сценарій безпеки»: у дітей, які оцінюють свою сім'ю як сприятливу, формується базова довіра до світу. Ця довіра трансформується у стійку впевненість, що, у свою чергу, дозволяє дитині орієнтуватися на стратегію досягнення успіху, формуючи адекватні та високі домагання.

Натомість, у групі дітей з низькими показниками емоційної безпеки спостерігається «сценарій дефіциту». Відсутність підтримки призводить до виникнення хронічної тривожності, яка блокує механізми самоствердження. В результаті рівень домагань стає викривленим — заниженим через страх або неадекватно високим як форма протесту.

Статистично доведено, що висока конфліктність у сім'ї негативно корелює з показниками соціальної сміливості. Дитина, яка постійно перебуває в епіцентрі родинних суперечок, витрачає емоційний ресурс на моніторинг небезпеки, що закономірно знижує її впевненість у соціальних контактах поза домом.

Феномен відчуженості, зафіксований у 12% вибірки, виявив найсильніший негативний вплив на рівень домагань. Дитина, яка відчуває себе емоційно ізольованою, часто «капітулює» перед життєвими завданнями, оскільки не відчуває внутрішньої санкції на успіх від значущих дорослих.

Важливим аспектом інтерпретації є роль ініціативності. Прямий зв'язок між безпекою та ініціативністю свідчить, що емоційно безпечне середовище стимулює дитину до дослідження нових форм діяльності, що є критично важливим для формування адекватного рівня домагань у навчанні.

У респондентів із завищеними неадекватними домаганнями часто спостерігається розрив між реальною впевненістю та демонстрованими претензіями. Психологічно це інтерпретується як «псевдовпевненість», де високі цілі є лише способом приховати внутрішню незахищеність та вразливість перед оточенням.

Зафіксована значущість зв'язків ($p \leq 0,01$) дозволяє стверджувати, що емоційна безпека є стабільним чинником, який діє протягом усього періоду дитинства. Вона формує когнітивну схему «я можу», яка стає основою для подальшої впевненої поведінки та високих стандартів особистих досягнень.

Аналіз також показує, що тривожність у сім'ї діє як інгібітор (гальмо) для розвитку впевненості. Навіть при наявності об'єктивних здібностей, дитина з «тривожної» сім'ї схильна занижувати власні можливості, що відображається у низьких балах за шкалою Дембо-Рубінштейн.

Ми можемо констатувати існування циклічного зв'язку: емоційна безпека породжує впевненість, яка стимулює високі домагання; успішна реалізація цих домагань підкріплює впевненість, створюючи позитивну динаміку розвитку особистості в безпечному середовищі.

У ситуації дефіциту безпеки цей цикл стає деструктивним: тривога знижує впевненість, невпевненість призводить до невдач у реалізації домагань, що ще більше посилює відчуття небезпеки та неповноцінності у сприйнятті дитини.

Статистичні дані підтверджують, що впевненість у собі є медіатором, через який емоційна безпека впливає на домагання. Тобто безпека спочатку формує відчуття власної сили, а вже потім це відчуття дозволяє дитині ставити перед собою амбітні життєві та навчальні цілі.

Отже, результати кореляційного аналізу повністю підтвердили висунуту гіпотезу. Емоційна безпека в сім'ї відіграє вирішальну роль у структуруванні

внутрішнього світу дитини, виступаючи головною детермінантою формування впевненості та рівня її домагань.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку емоційної безпеки в сім'ї з рівнем впевненості та домагань дитини. На основі отриманих даних ми дійшли таких висновків:

- 1. За результатами діагностики емоційної безпеки** (методика «Кінетичний малюнок сім'ї») встановлено, що вибірка є неоднорідною за ступенем сприйняття родинного благополуччя. Більше половини досліджуваних (56%) демонструють сприятливу сімейну ситуацію, що характеризується емоційною близькістю та відчуттям захищеності. Водночас у 44% дітей виявлено різні форми порушення емоційної безпеки: тривожність (20%), конфліктність (12%) та відчуженість (12%), що свідчить про наявність деструктивних чинників у сімейному середовищі, які перешкоджають гармонійному розвитку особистості.
- 2. Дослідження рівнів впевненості у собі** (методика В. Ромека) показало, що лише 36% респондентів мають стабільно високу впевненість. Значна частина вибірки (32%) характеризується низьким рівнем впевненості, що проявляється у соціальній несміливості, униканні відповідальності та страху перед критикою. Встановлено, що показники невпевненості здебільшого збігаються з групами дітей, які виявили дефіцит емоційної безпеки вдома, що підтверджує вразливість самооцінної сфери дитини до негативних впливів сімейного мікроклімату.
- 3. Аналіз рівня домагань** (методика Дембо-Рубінштейн) дозволив виявити, що 68% дітей мають адекватну або високу орієнтацію на досягнення, що є ознакою здорової мотивації. Проте у 32% досліджуваних зафіксовано неадекватні форми домагань: занижений рівень як результат очікування невдачі (22%) та неадекватно завищений рівень як механізм психологічної компенсації власної незахищеності (10%). Останнє свідчить про те, що за

відсутності емоційної безпеки дитина намагається штучно підвищити власну значущість через нереалістичні цілі.

4. **Кореляційний аналіз за методом Ч. Спірмена** математично підтвердив наявність значущих прямих зв'язків між досліджуваними параметрами. Найсильніший кореляційний зв'язок виявлено між емоційною безпекою та впевненістю у собі ($r_s = 0,68$ при $p \leq 0,01$), що доводить визначальну роль сімейного прийняття у формуванні соціальної сміливості дитини. Також підтверджено вплив безпеки на рівень домагань ($r_s = 0,54$ при $p \leq 0,01$), що вказує на те, що базове почуття захищеності є необхідною умовою для формування реалістичних життєвих стандартів та прагнення до успіху.
5. **Психологічна інтерпретація результатів** дозволяє стверджувати, що емоційна безпека в сім'ї діє як стабілізуючий чинник особистісного зростання. Вона формує внутрішній ресурс дитини, який дозволяє їй бути впевненою у власних силах та ставити перед собою амбітні цілі. Дефіцит безпеки, навпаки, призводить до блокування активності, підвищення тривожності та деформації мотиваційної сфери, що потребує відповідної психокорекційної уваги до родинних стосунків як першопричини особистісних труднощів дитини.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СІМ'Ї

3.1. Напрями підвищення емоційної безпеки в сімейному середовищі

Проблема підвищення емоційної безпеки дитини вимагає не просто механічного втручання, а глибокого переосмислення духовної взаємодії між батьками та дітьми. Як зазначає І. Д. Бех, виховання особистості має відбуватися у просторі духовного розвитку, де панує атмосфера безумовної поваги до гідності дитини [1]. Без створення такої ціннісної платформи будь-які психологічні техніки залишатимуться лише зовнішніми атрибутами, які не торкаються глибинних структур внутрішнього світу дитини.

Для того щоб емоційна безпека стала реальною константою дитячого буття, необхідно звернути увагу на емоційне здоров'я всієї сімейної системи. О. П. Саннікова наголошує на важливості конгруентності як здатності батьків бути щирими у своїх проявах, що є фундаментом для стабільного емоційного фону [22]. Якщо дитина бачить розбіжність між словами та реальними почуттями дорослих, її почуття базової безпеки руйнується через непередбачуваність середовища.

Важливим аспектом підвищення безпеки є робота з когнітивною оцінкою стресових ситуацій у родині. Спираючись на концепцію Р. Лазаруса, ми розуміємо, що емоційна безпека залежить від того, як дитина інтерпретує події навколо себе [37]. Якщо в сім'ї панує відкритість, будь-яка зовнішня загроза сприймається не як катастрофа, а як виклик, який можна подолати спільно, що зміцнює внутрішню стійкість.

Психологічна допомога в контексті зміцнення сімейних зв'язків повинна базуватися на гуманістичних засадах. О. Ф. Бондаренко вказує на те, що допомога особистості починається з прийняття її унікального життєвого досвіду та створення умов для самоактуалізації [2]. В межах сім'ї це означає відмову від авторитарних методів управління на користь діалогу, де голос дитини має реальну вагу.

Соціально-психологічний контекст формування безпеки неможливо ігнорувати, оскільки сім'я є мікромоделлю суспільства. Л. Е. Орбан-Лембрик підкреслює, що соціальні установки батьків та їхній стиль спілкування стають тими лекалами, за якими дитина вибудовує свої межі [17]. Тому підвищення безпеки неможливе без корекції соціальних очікувань, які часто тиснуть на дитину, примушуючи її відповідати чужим ідеалам замість розвитку власної впевненості.

Резильєнтність, або психологічна пружність, виступає ключовим механізмом збереження емоційної безпеки за несприятливих умов. Е. Мастен називає це явище «звичайним дивом», наголошуючи, що для захисту дитини не потрібні надзвичайні ресурси, достатньо наявності хоча б одного стабільного дорослого, який забезпечує підтримку [39]. Саме якість цього зв'язку визначає, чи зможе дитина вистояти під тиском життєвих обставин без втрати впевненості у собі.

М. Раттер зауважує, що стійкість перед лицем труднощів не є вродженою рисою, а набувається у процесі взаємодії з безпечним середовищем [43]. Тому завданням психолога є навчити батьків створювати такі умови, де дитина стикається з дозованими викликами, відчуючи при цьому безумовну підтримку. Це дозволяє сформувати адекватний рівень домагань, оскільки страх перед поразкою нівелюється відчуттям надійного тилу.

Духовний розвиток особистості дитини, за І. Д. Бехом, передбачає плекання її внутрішньої свободи та відповідальності [1]. Коли дитина відчуває, що її люблять не за успіхи, а за сам факт існування, її емоційна безпека стає неушкодженою. Це створює міцний плацдарм для росту впевненості, яка більше не залежить від випадкових зовнішніх оцінок чи миттєвих досягнень.

Згідно з поглядами О. П. Саннікової, емоційне здоров'я дитини прямо корелює з емоційною зрілістю її батьків [22]. Неможливо вимагати від дитини спокою, якщо дорослі перебувають у стані перманентної тривоги чи прихованої агресії. Таким чином, шлях до безпеки дитини лежить через особистісне зростання батьків та їхнє вміння керувати власними афектами.

У практичній роботі важливо враховувати стресостійкість дитини як динамічний процес. Р. Лазарус стверджує, що емоція — це завжди результат взаємодії особистості та середовища [37]. Відповідно, підвищення безпеки — це не лише зміна середовища, а й навчання дитини новим способам копінгу, які вона може безпечно протестувати в колі родини, перш ніж виходити у великий світ.

Психологічна допомога сім'ї за О. Ф. Бондаренком має бути орієнтована на відновлення порушеної комунікації [2]. Часто причиною небезпеки є не відсутність любові, а неможливість її висловити через застарілі сценарії чи блоки. Розблокування цих каналів спілкування повертає дитині відчуття того, що вона почута і зрозуміла, що є основою її стабільного психічного стану.

Соціальна психологія Л. Е. Орбан-Лембрик розглядає дитину як активного суб'єкта соціалізації [17]. У безпечній родині дитина вчиться не підкорятися, а взаємодіяти, що згодом стає фундаментом її лідерських якостей та високого рівня домагань. Безпека тут виступає не як обмеження, а як дозвіл бути собою в соціумі, починаючи з найменшої його комірки.

Концепція резильєнтності Е. Мастен підказує, що адаптаційні системи дитини працюють найкраще тоді, коли вони підкріплюються регулярними родинними ритуалами [39]. Передбачуваність побуту, спільні вечери та теплі традиції створюють те саме відчуття безпеки, яке захищає психіку від деформацій. Це і є той «тихий простір», де впевненість дитини виростає природно, без примусу.

М. Раттер акцентує на тому, що захисні фактори можуть діяти як буфер проти ризиків [43]. Для дитини таким головним захисним фактором є емоційна доступність батьків. Коли дорослий готовий вислухати та розділити сум, рівень тривожності дитини знижується, а її готовність ставити перед собою складні цілі зростає, адже вона знає, що її не залишать наодинці з невдачею.

Виховання через духовні орієнтири, за І. Д. Бехом, виключає маніпуляцію страхом [1]. Саме страх є головним ворогом впевненості. Заміна страху перед покаранням на розуміння відповідальності перед близькими людьми є тим

шляхом, який веде до справжньої особистісної зрілості та емоційної автономії дитини.

Кожна родина — це унікальний емоційний ландшафт, де, як пише О. Ф. Бондаренко, психолог виступає лише фасилітатором змін [2]. Важливо допомогти батькам помітити ті моменти, коли дитина відчуває небезпеку, і вчасно запропонувати їй розраду. Саме в такі моменти «мікро-взаємодій» і будується велика споруда емоційної безпеки.

Емоційна стабільність, на думку О. П. Саннікової, не є статичним станом, це постійна робота над узгодженістю внутрішнього «Я» з оточенням [22]. Дитина, яка відчуває цю гармонію в батьках, інтуїтивно переймає її як зразок. Це дозволяє їй зберігати впевненість навіть у критичні періоди вікових криз, коли внутрішній світ перебуває у стані перебудови.

Р. Лазарус нагадує, що ми не можемо повністю уникнути стресу, але можемо змінити ставлення до нього [37]. У безпечній родині стрес сприймається як спільна задача, а не як привід для взаємних звинувачень. Це виховує у дитини адекватний рівень домагань, де складні завдання сприймаються як цікаві виклики, а не загрози її самолюбству.

Л. Е. Орбан-Лембрик звертає увагу на роль групових процесів у сім'ї [17]. Коли сім'я працює як згуртована група з чіткими цінностями, дитина отримує сильний соціальний імунітет. Її впевненість у собі підкріплюється гордістю за свою приналежність до цього «ми», що створює непохитну основу для будь-яких починань.

Е. Мастен стверджує, що розвиток дитини — це процес, який має колосальні самовідновні властивості [39]. Якщо емоційна безпека була порушена, її можна і треба відновлювати через налагодження теплого контакту. Ніколи не пізно змінити стиль виховання, щоб дати дитині той ресурс, якого вона потребує для своєї впевненості.

М. Раттер підкреслює, що досвід подолання труднощів у безпечних умовах загартовує особистість [43]. Це означає, що емоційна безпека — це не тепличні умови, а атмосфера довіри, де дитина вчиться падати і підніматися. Така

впевненість є справжньою, адже вона базується на реальному досвіді подолання, а не на ілюзії всесильності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що підвищення емоційної безпеки дитини є комплексним процесом, де поєднуються духовні орієнтири, емоційна конгруентність дорослих та соціальна підтримка. Тільки у такому цілісному просторі дитина здатна сформувати стійку впевненість у собі та реалізувати свій потенціал через адекватний рівень домагань.

3.2. Рекомендації батькам щодо розвитку впевненості у дітей

Розвиток впевненості у дитини не є стихійним процесом, а виступає результатом цілеспрямованої виховної стратегії, де головна роль належить батьківській підтримці та адекватному оцінюванню. В. Гаврилюк зауважує, що психологія дитинства розглядає впевненість як продукт успішного подолання вікових криз, де кожне маленьке досягнення дитини має бути помічене та санкціоноване дорослим [6]. Батькам важливо усвідомити, що їхнє схвалення є тим дзеркалом, у якому дитина вперше бачить свою компетентність.

Педагогічний аспект цього питання, як підкреслює С. У. Гончаренко, полягає у створенні ситуації успіху, де дитина може відчутти смак перемоги над труднощами [7]. Рекомендації батькам повинні починатися з вимоги дозування складності завдань, щоб вони були викликом, але не ставали джерелом фрустрації. Надмірні вимоги так само руйнують впевненість, як і повна відсутність обов'язків, оскільки позбавляють дитину досвіду реального подолання.

Дитяча психологія, за Р. В. Павелківим, акцентує увагу на тому, що впевненість тісно пов'язана з образом «Я», який формується через ідентифікацію з батьками [18]. Батьки, які самі демонструють впевнену поведінку та конструктивне ставлення до власних помилок, транслують дитині життєздатну модель самоствердження. Дитина копіює не стільки слова, скільки емоційні реакції дорослих на життєві виклики.

О. Сидоренко наголошує, що розвиток особистості неможливий без права на автономію та власну думку [23]. Батькам рекомендується заохочувати дитину до самостійного вибору в побутових дрібницях, що закладає фундамент для більш масштабних рішень у майбутньому. Впевненість виростає з відчуття власної суб'єктності, коли дитина розуміє, що її дії мають реальні наслідки для навколишнього світу.

Важливим є залучення дитини до накопичення соціального капіталу всередині родини та за її межами. Дж. Коулман стверджує, що соціальний капітал є ключовим для формування людського потенціалу, оскільки через мережу довірливих стосунків дитина отримує ресурси для саморозвитку [31]. Батьки мають виступати провідниками у світ соціальних зв'язків, допомагаючи дитині адаптуватися в колективі однолітків без втрати індивідуальності.

Л. Стейнберг, аналізуючи розвиток підлітків та дітей перехідного віку, звертає увагу на критичну роль емоційної автономії [46]. Батьківська стратегія має поступово трансформуватися від прямого контролю до партнерської підтримки. Впевнена дитина — це дитина, яка знає, що її почуття є легітимними, навіть якщо вони суперечать очікуванням дорослих.

У практичній площині батькам варто уникати порівнянь своєї дитини з іншими, що є найбільш поширеною помилкою у вихованні. В. Гаврилюк застерігає, що такі порівняння створюють залежність від зовнішнього схвалення і вбивають внутрішню впевненість [6]. Єдиним об'єктом для порівняння може бути сама дитина в минулому: її нинішні досягнення проти вчорашніх невдач.

Згідно з педагогічними засадами С. У. Гончаренка, виховання впевненості потребує чіткої системи правил та меж [7]. Коли дитина знає межі дозволеного, вона почувається безпечніше, що дає їй змогу вільніше експериментувати у дозволеному просторі. Передбачуваність батьківських реакцій створює надійну платформу для прояву ініціативи.

Р. В. Павелків вказує на важливість вербалізації успіхів дитини [18]. Замість загальних фраз на кшталт «ти молодець», батькам краще використовувати описову похвалу: «мені подобається, як ти зосередився на

цьому завданні» або «ти виявив неабияку терплячість». Така конкретика допомагає дитині зрозуміти, які саме якості допомогли їй досягти успіху.

Психологія розвитку за О. Сидоренко вимагає від батьків прийняття негативних емоцій дитини [23]. Впевненість не означає постійну відсутність страху; це здатність діяти, незважаючи на страх. Якщо батьки соромлять дитину за боязкість, вони лише заганняють невпевненість глибше, створюючи додатковий шар тривоги.

Соціальний капітал родини, за Дж. Коулманом, зміцнюється через спільну діяльність, де дитина відчуває себе корисним членом спільноти [31]. Виконання посильних домашніх справ не повинно сприйматися як покарання. Навпаки, це має подаватися як внесок у спільний добробут, що підвищує самоповагу дитини та її впевненість у власній спроможності бути значущою.

Л. Стейнберг зазначає, що впевненість дитини часто випробовується на міцність у моменти невдач [46]. Батьківська реакція на провал є визначальною: замість критики має бути аналіз причин та спільний пошук виходу. Дитина повинна засвоїти, що помилка — це не фінал, а частина процесу навчання, що є основою резильєнтності.

Дуже важливо розвивати у дитини навички самопрезентації. В. Гаврилюк пропонує батькам створювати вдома ситуації, де дитина може виступати перед аудиторією близьких, ділитися своїми знаннями чи хобі [6]. Такий безпечний досвід публічності поступово знімає соціальні бар'єри та закладає основи впевненого спілкування у школі та на дозвіллі.

С. У. Гончаренко акцентує на необхідності виховання вольових якостей [7]. Впевненість — це не лише емоція, а й переконання у своїй здатності довести справу до кінця. Батькам слід підтримувати дитину у моменти, коли хочеться здатися, допомагаючи їй відчути гордість за виявлену наполегливість.

Взаємодія дитини з однолітками, на думку Р. В. Павелківа, є природною лабораторією впевненості [18]. Батьки можуть допомагати дитині розбирати конфліктні ситуації, не приймаючи рішення за неї, а стимулюючи її до пошуку власних аргументів. Це формує навички захисту особистих кордонів, що є невід'ємною частиною впевненої особистості.

О. Сидоренко звертає увагу на те, що надмірна опіка є головним ворогом впевненості [23]. Коли батьки роблять за дитину те, що вона вже здатна зробити сама, вони надсилають прихований сигнал: «ти недостатньо здібний». Справжня допомога полягає у тому, щоб вчасно відійти вбік і дати дитині можливість впоратися самотійно.

Родинні стосунки, побудовані на принципах соціального капіталу, за Дж. Коулманом, створюють у дитини відчуття захищеності [31]. Ця безпека дозволяє їй бути сміливішою у своїх домаганнях. Впевнена дитина не боїться претендувати на лідерські позиції, оскільки знає, що її цінність у родині не залежить від зовнішніх статусів.

Л. Стейнберг нагадує про важливість емпатії у спілкуванні з дитиною [46]. Батьки мають чути не лише те, що дитина каже, а й те, що вона відчуває. Коли дитина відчуває себе почутою, вона починає більше довіряти власним відчуттям, що є основою внутрішньої впевненості та інтуїтивного цілепокладання.

Педагогічна підтримка у сім'ї має бути системною. С. У. Гончаренко радить батькам бути послідовними: якщо сьогодні ви похвалили за самотійність, завтра не варто сварити за ту саму ініціативу через свій поганий настрій [7]. Послідовність батьків формує у дитини стабільну картину світу, де впевнена поведінка завжди має позитивне підкріплення.

В. Гаврилюк зауважує, що розвиток впевненості потребує часу для вільної гри [6]. У грі дитина моделює різні соціальні ролі, випробовує сценарії лідерства та підкорення, вчиться керувати ситуацією. Батькам слід поважати ігровий простір дитини, не втручаючись зі своїми «дорослими» корективами без нагальної потреби.

Р. В. Павелків підкреслює роль фізичного розвитку [18]. Впевненість у власному тілі, спритність та сила безпосередньо впливають на психологічну впевненість. Батькам рекомендується заохочувати рухову активність дитини, оскільки тілесний успіх є найбільш наочним і зрозумілим для дитини доказом її сили.

О. Сидоренко зазначає, що впевненість живиться інтересом до життя [23]. Батьки мають підтримувати допитливість дитини, навіть якщо її запитання здаються незручними чи нескінченними. Дитина, якій дозволено запитувати і шукати істину, росте сміливою у своїх інтелектуальних домаганнях.

Дж. Коулман вважає, що норми та очікування в сім'ї мають бути високими, але досяжними [31]. Віра батьків у потенціал дитини стає її внутрішнім голосом. Якщо батьки щиро вірять, що дитина здатна впоратися, вона сама починає вірити в це, що є найпотужнішим стимулом для розвитку впевненості.

Л. Стейнберг радить батькам не боятися делегувати дитині відповідальність за певні сфери її життя [46]. Це може бути догляд за домашньою твариною або вибір шкільного приладдя. Відповідальність виховує зрілість, а зрілість — це завжди впевненість у своїй компетентності та праві на дію.

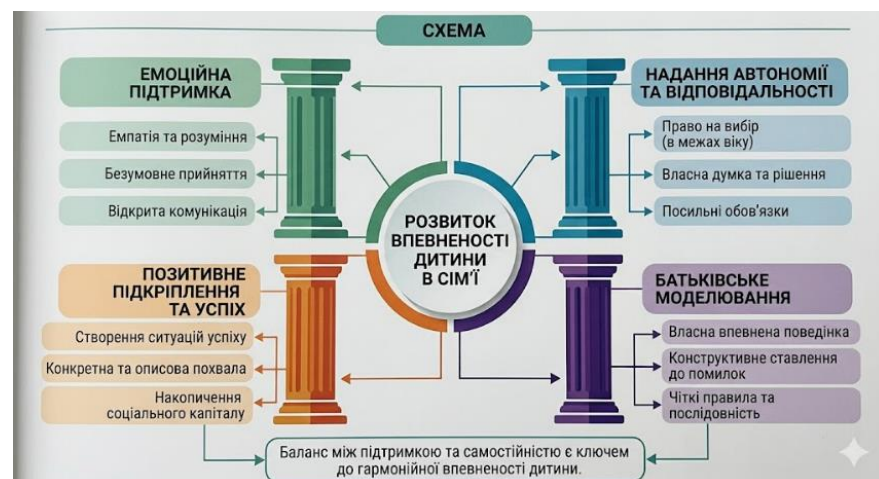

Рис. 3.1. Ключові напрями батьківського впливу на формування впевненості дитини

На завершення варто зазначити, що впевненість — це не постійна величина, а стан, який потребує щоденного підживлення. В. Гаврилюк нагадує, що навіть одна тепла розмова ввечері може нівелювати всі денні невпевненості дитини [6]. Батьківська любов є тим невичерпним ресурсом, який дає дитині сили бути собою у будь-яких обставинах.

Отже, розвиток впевненості дитини — це шлях взаємної довіри та терпіння. Використання наведених рекомендацій дозволяє створити умови, за яких дитина не лише досягатиме високих результатів, а й почуватиметься при

цьому гармонійною та цілісною особистістю, здатною до самореалізації в соціумі.

3.3. Практичні поради щодо формування адекватного рівня домагань у дітей

Формування адекватного рівня домагань дитини є складним процесом, що потребує тонкого балансу між стимулюванням досягнень та збереженням психологічного комфорту. Згідно з положеннями вікової та педагогічної психології під редакцією О. В. Скрипченка, рівень домагань виступає динамічною структурою, яка безпосередньо залежить від досвіду успіхів і невдач дитини в навчальній діяльності [5]. Практична робота батьків і педагогів має бути спрямована на те, щоб кожне завдання відповідало зоні найближчого розвитку дитини, не викликаючи відчуття безпорадності перед надскладними викликами.

Генетична психологія С. Д. Максименка розглядає розвиток особистості через призму її генези, де рівень домагань формується як результат внутрішньої потреби в самоствердженні [13]. Батькам важливо розуміти, що домагання не з'являються на порожньому місці, вони виростають із дитячої цікавості, яку важливо підтримувати, не нав'язуючи власні амбіції. Допомога дитині в усвідомленні своїх реальних можливостей є першим кроком до того, щоб її претензії на успіх були обґрунтованими та конструктивними.

У контексті духовного розвитку особистості, Е. О. Помиткін наголошує на важливості ціннісного наповнення будь-якої діяльності дитини [19]. Домагання повинні бути спрямовані не лише на зовнішні атрибути успіху, як-от оцінки чи нагороди, а на внутрішнє вдосконалення та відчуття змістовності власних зусиль. Психологічна порада тут полягає в тому, щоб зміщувати акцент із результату на процес, в якому дитина пізнає себе та свої здібності.

Інтелектуальний розвиток, за М. Л. Смульсон, вимагає від дитини здатності до рефлексії власних дій, що є основою для формування адекватних домагань [24]. Якщо дитина навчиться аналізувати, чому вона досягла успіху або

зазнала поразки, її наступні цілі стануть більш виваженими. Батькам рекомендується проводити спільні обговорення результатів діяльності, де дитина самостійно оцінює свою працю, перш ніж почує вердикт дорослого.

Рис. 3.2. Практичний алгоритм формування адекватного рівня домагань дитини

Психологія управління, яку розробляє Л. М. Карамушка, пропонує розглядати сім'ю як мікросистему, де управління розвитком дитини має здійснюватися на засадах партнерства [9]. Спільне планування сімейних справ чи дозвілля дає дитині досвід відповідального вибору та прогнозування результатів. Це навчає її співвідносити свої бажання з реальними ресурсами, що є ключем до адекватності домагань у соціальній сфері.

Концепція самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна вказує на те, що внутрішня мотивація є найпотужнішим двигуном для встановлення високих цілей [32]. Коли дитина відчуває автономію у своїх діях, її домагання стають справжніми, а не продиктованими страхом перед покаранням чи жадобою похвали. Практична порада батькам — надавати дитині простір для ініціативи, навіть якщо це призведе до дрібних помилок, адже саме так гартується воля.

Б. Ф. Скіннер у своїх працях про поведінку людини підкреслював роль позитивного підкріплення в закріпленні певних реакцій [45]. Проте у формуванні домагань важливо не перетворити похвалу на механічне заохочення. Підкріплювати варто не просто факт виконання роботи, а зусилля, які дитина

доклала для подолання перешкод. Це формує стійку установку на те, що успіх є результатом праці, а не випадковим везінням.

Вікова психологія під редакцією О. В. Скрипченка застерігає від формування «синдрому відмінника», коли дитина ставить перед собою лише надвисокі цілі через страх втратити прихильність батьків [5]. Важливо навчити дитину приймати поразку як природну частину життя. Адекватні домагання — це здатність після невдачі знову ставати до роботи, скоригувавши свої дії, а не відмовляючись від мети взагалі.

С. Д. Максименко вказує, що розвиток дитини відбувається через подолання внутрішніх суперечностей [13]. Коли дитина хоче більшого, ніж може зараз, виникає напруження, яке і є стимулом до росту. Батьки мають не гасити це напруження готовими рішеннями, а підтримувати дитину в її пошуку шляхів досягнення бажаного, допомагаючи розбити велику мету на маленькі, досяжні кроки.

Духовний розвиток, за Е. О. Помиткіним, передбачає виховання совісті як внутрішнього регулятора домагань [19]. Дитина, яка має міцні моральні орієнтири, не буде прагнути успіху за будь-яку ціну. Її рівень домагань буде узгоджений з повагою до інших людей, що в майбутньому зробить її гармонійним членом суспільства та професійної спільноти.

М. Л. Смульсон наголошує на ролі інтелектуальних ігор у тренуванні адекватності цілепокладання [24]. У грі дитина постійно стикається з необхідністю оцінювати ризики та вибудовувати стратегію. Батькам слід підтримувати захоплення дитини шахами, конструкторами чи стратегічними іграми, де результат залежить від логічного розрахунку, а не від випадковості.

Л. М. Карамушка зазначає, що в управлінні розвитком особистості критично важливою є зворотний зв'язок [9]. Він має бути інформативним, а не оціночним. Замість того, щоб сказати «це погано», краще запитати: «що б ти змінив наступного разу, щоб вийшло краще?». Це стимулює дитину до самоаналізу та допомагає їй самостійно коригувати свої домагання на майбутнє.

Е. Десі та Р. Раян стверджують, що відчуття компетентності є однією з базових потреб людини [32]. Якщо дитина ніколи не відчуває успіху, її

домагання атрофуються або стають захисно-заниженими. Важливо знаходити сфери, де дитина може бути кращою — чи то малювання, чи спорт, чи допомога по господарству — і створювати умови для реалізації цієї потреби.

За Скіннером, випадкові винагороди можуть бути підступними, оскільки вони не формують зв'язку між дією та результатом [45]. Дитина має чітко розуміти критерії успіху. Прозорі вимоги в сім'ї та школі дозволяють їй вибудовувати власну систему домагань, яка не буде залежати від настрою вчителя чи батьків.

О. В. Скрипченко у своїх працях акцентує увагу на періоді підліткової кризи, коли домагання часто стають неадекватними через гормональні та соціальні зміни [5]. У цей час батькам варто бути особливо терплячими, виступаючи в ролі мудрих консультантів, а не суворих контролерів. Підліток повинен відчувати, що його право на мрію поважають, навіть якщо ця мрія здається дорослим нереалістичною.

Генетичний підхід С. Д. Максименка передбачає, що кожна дитина має свій темп дозрівання психічних функцій [13]. Не варто вимагати від дитини того, до чого її нервова система ще не готова. Порівняння з однолітками є шкідливим фактором, який спотворює рівень домагань, змушуючи дитину або надмірно напружуватися, або опускати руки.

Е. О. Помиткін зауважує, що високі домагання без духовної основи можуть призвести до егоцентризму [19]. Важливо вчити дитину радіти успіхам інших. Коли дитина щиро захоплюється досягненнями друзів, її власна система цілей стає більш екологічною, а прагнення до лідерства — здоровим і визнаним групою.

М. Л. Смульсон підкреслює значення творчої діяльності у розвитку інтелекту [24]. Творчість не має жорстких критеріїв «правильно-неправильно», що дозволяє дитині експериментувати з рівнем своїх домагань без страху отримати низьку оцінку. Малювання, ліплення чи створення музики розширюють межі можливого у свідомості дитини.

Л. М. Карамушка вказує на важливість психологічного клімату в групі, де перебуває дитина [9]. Якщо в сім'ї панує атмосфера довіри, дитина не боїться

визнати свою слабкість у чомусь. Це визнання є необхідною умовою для формування адекватних домагань, адже знання своїх слабких сторін дозволяє ефективніше використовувати сильні.

Відповідно до теорії Десі та Раяна, підтримка автономії не означає вседозволеність [32]. Вона передбачає надання дитині обґрунтованих причин для виконання певних правил. Коли дитина розуміє сенс обмежень, вона вчиться інтегрувати ці обмеження у свій життєвий план, що робить її домагання більш зрілими та соціально адаптованими.

Б. Ф. Скіннер вважав, що середовище проектує людину [45]. Якщо навколо дитини — люди, які самі мають адекватні цілі та постійно розвиваються, вона природним чином перейме цей стиль життя. Приклад батьків, які не бояться вчитися новому та спокійно ставляться до власних помилок, є найкращою школою для формування здорових домагань дитини.

Завершуючи, варто підкреслити, що адекватний рівень домагань є основою життєвої стійкості. Спільні зусилля психологів, педагогів і батьків мають бути спрямовані на те, щоб дитина вірила у свої сили, але при цьому міцно стояла на ґрунті реальності. Тільки така рівновага забезпечить їй успішну самореалізацію в майбутньому та відчуття внутрішньої гармонії на кожному етапі дорослішання.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі на основі теоретичного аналізу та результатів емпіричного дослідження було обґрунтовано та розроблено практичні рекомендації, спрямовані на покращення емоційної безпеки, розвиток впевненості та формування адекватних домагань у дітей. Узагальнення проведеної роботи дозволяє сформулювати такі висновки:

1. **Оптимізація емоційної безпеки** в сім'ї вимагає переходу від авторитарно-директивного стилю виховання до гуманістичної взаємодії. Встановлено, що ключовими чинниками підвищення рівня безпеки є емоційна конгруентність батьків, духовна насиченість родинного спілкування та розвиток резильєнтності дитини. Психологічна допомога сім'ї має бути

спрямована на створення «простору довіри», де дитина відчуває безумовне прийняття, що є базовою умовою для нівелювання тривожності та конфліктності.

2. **Розвиток впевненості у собі** є результатом системної підтримки суб'єктності дитини. Рекомендації для батьків базуються на впровадженні стратегій позитивного підкріплення, наданні дитині права на автономію та відповідальність у межах її вікових можливостей. Важливою умовою є адекватне батьківське моделювання: дитина засвоює впевнену поведінку, спостерігаючи за тим, як дорослі долають власні труднощі та ставляться до помилок як до цінного досвіду.
3. **Формування адекватного рівня домагань** потребує зміщення акцентів із зовнішнього результату (оцінок, нагород) на якість процесу та зусилля, що докладаються. Практичні поради включають дозування складності завдань відповідно до зони найближчого розвитку, розвиток навичок рефлексії та самоаналізу. Навчання дитини вмінню співвідносити власні бажання з реальними ресурсами допомагає уникнути деструктивних форм домагань (занижених або неадекватно завищених) та сприяє вихованню реалістичної цілеспрямованості.
4. **Інтегративний підхід** до виховання передбачає, що всі три компоненти — емоційна безпека, впевненість та домагання — перебувають у тісному взаємозв'язку. Підвищення безпеки автоматично створює ресурс для росту впевненості, яка, у свою чергу, стає фундаментом для високих, але обґрунтованих життєвих домагань. Запропоновані схеми та алгоритми взаємодії дозволяють батькам і педагогам діяти системно, забезпечуючи дитині можливість для повної самореалізації та успішної соціальної адаптації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та розв'язання наукової проблеми щодо визначення ролі емоційної безпеки в сім'ї як детермінанти формування впевненості та рівня домагань дитини. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

1. **Теоретичний аналіз проблеми** засвідчив, що емоційна безпека є фундаментальною психологічною категорією, яка відображає стан захищеності особистості в системі родинних стосунків. Вона базується на безумовному прийнятті дитини, емоційній доступності батьків та стабільності мікроклімату. Впевненість та рівень домагань визначено як взаємопов'язані структури особистості: якщо впевненість виступає внутрішнім ресурсом самопрезентації, то домагання є вектором цілепокладання, який визначає амбітність та реалістичність життєвих планів дитини.
2. **Емпіричне дослідження** стану емоційної безпеки показало, що значна частина вибірки (44%) стикається з проявами сімейної дисгармонії, що проявляється у формі високої тривожності, конфліктності або емоційної відчуженості. Встановлено, що діти з дефіцитом безпеки мають статистично нижчі показники впевненості у собі та схильність до деформації рівня домагань, що підтверджує вразливість особистісного розвитку дитини до негативних впливів сімейного середовища.
3. **Статистично доведено** існування прямого значущого кореляційного зв'язку між емоційною безпекою та впевненістю дитини ($r_s = 0,68$ при $p \leq 0,01$), а також між безпекою та рівнем домагань ($r_s = 0,54$ при $p \leq 0,01$). Це математично підтверджує основну гіпотезу дослідження: емоційна безпека в сім'ї виступає не просто фоном, а активним чинником, що детермінує розвиток особистісної сили дитини та її готовність до досягнення успіху в соціумі.
4. **Виявлено специфічні сценарії розвитку**: «сценарій безпеки», де базова довіра до батьків трансформується у стійку впевненість та адекватні високі

домагання; та «сценарій дефіциту», де відсутність безпеки провокує захисну невпевненість і призводить до заниження життєвих стандартів або неадекватної компенсації через завищені вимоги до себе.

5. **Розроблено та обґрунтовано комплекс практичних рекомендацій** для батьків та педагогів, спрямованих на оптимізацію емоційного клімату в родині. Основними шляхами формування впевненості та адекватних домагань визначено: перехід до діалогічного спілкування, розвиток резильєнтності, підтримку дитячої автономії та переорієнтацію оцінювання з результату діяльності на зусилля дитини.
6. **Результати дослідження мають практичну цінність** для фахівців у галузі практичної психології та соціальної роботи при розробці програм психокорекції дитячо-батьківських стосунків, консультуванні родин та проведенні просвітницької роботи в закладах освіти. Своєчасна діагностика та корекція емоційної безпеки дозволяє попередити розвиток особистісної безпорадності та сприяє гармонійній самореалізації дитини в майбутньому.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи подальших розвідок можуть полягати у вивченні гендерних особливостей впливу емоційної безпеки на розвиток впевненості у підлітковому та юнацькому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості : навч. посіб. Київ : Либідь, 2007. 336 с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 968 с.
4. Васильєва О. С. Психологія сім'ї : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 320 с.
5. Вікова та педагогічна психологія / за ред. О. В. Скрипченко. Київ : Каравела, 2018. 400 с.
6. Гаврилюк В. Психологія дитинства : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 288 с.
7. Гончаренко С. У. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2011. 376 с.
8. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 424 с.
9. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2015. 424 с.
10. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ : Освіта, 2019. 256 с.
11. Костюк Г. С. Психологія : підручник. Київ : Радянська школа, 1989. 576 с.
12. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 272 с.
13. Максименко С. Д. Генетична психологія : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 320 с.
14. Москалець В. П. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 416 с.
15. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.

16. Овчарова Р. В. Психологія батьківства. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
17. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Либідь, 2012. 560 с.
18. Павелків Р. В. Дитяча психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2015. 432 с.
19. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості. Київ : Наш час, 2017. 280 с.
20. Психологія сім'ї : підручник / за ред. В. М. Дружиніна. Київ : Академвидав, 2014. 352 с.
21. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2018. 344 с.
22. Саннікова О. П. Емоційне здоров'я і конгруентність: проблеми детермінації // Наука і освіта. 2024. № 1. С. 68–74.
23. Сидоренко О. Психологія розвитку особистості. Київ : Освіта, 2016. 300 с.
24. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2012. 280 с.
25. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості : монографія. Київ : Либідь, 2003. 376 с.
26. Ainsworth M. Patterns of Attachment. Hillsdale : Erlbaum, 1978. 391 p.
27. Bandura A. Self-efficacy: The Exercise of Control. New York : Freeman, 1997. 604 p.
28. Baumrind D. Parenting styles and adolescent development // Journal of Early Adolescence. 1991. Vol. 11. P. 56–95.
29. Bowlby J. Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment. New York : Basic Books, 1969. 428 p.
30. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. Cambridge : Harvard University Press, 1979. 330 p.
31. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital // American Journal of Sociology. 1988. Vol. 94. P. 95–120.

32. Deci E., Ryan R. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York : Plenum, 1985. 371 p.
33. Erikson E. Childhood and Society. New York : Norton, 1963. 445 p.
34. Goleman D. Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
35. Harter S. The Construction of the Self. New York : Guilford Press, 2012. 413 p.
36. Higgins E. T. Self-discrepancy theory // Psychological Review. 1987. Vol. 94. P. 319–340.
37. Lazarus R. S. Stress and Emotion. New York : Springer, 1999. 342 p.
38. Maslow A. Motivation and Personality. New York : Harper & Row, 1954. 370 p.
39. Masten A. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York : Guilford Press, 2001. 320 p.
40. McLeod S. Simply Psychology: Attachment theory. 2020.
41. Piaget J. The Psychology of the Child. New York : Basic Books, 1969. 173 p.
42. Rogers C. On Becoming a Person. Boston : Houghton Mifflin, 1961. 420 p.
43. Rutter M. Resilience in the face of adversity // British Journal of Psychiatry. 1985. Vol. 147. P. 598–611.
44. Seligman M. Learned Optimism. New York : Knopf, 1991. 319 p.
45. Skinner B. F. Science and Human Behavior. New York : Macmillan, 1953. 461 p.
46. Steinberg L. Adolescence. New York : McGraw-Hill, 2014. 512 p.
47. Vygotsky L. Mind in Society. Cambridge : Harvard University Press, 1978. 159 p.
48. Werner E., Smith R. Vulnerable but Invincible. New York : McGraw-Hill, 1982. 256 p.
49. Zimbardo P. Psychology and Life. Boston : Pearson, 2013. 768 p.
50. Zollo F. et al. Emotional dynamics in the age of misinformation // arXiv. 2015.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця первинних даних за результатом діагностики

№	Стать	Вік	Емоційна безпека (КМС)	Впевненість (Ромек)	Рівень домагань (Дембо-Р.)
1	Ж	10	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
2	Ч	11	Тривожність (сер.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
3	Ж	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
4	Ч	9	Конфліктність (низьк.)	Невпевнений (низьк.)	Завищений (неадекв.)
5	Ж	11	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
6	Ч	12	Тривожність (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
7	Ж	10	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
8	Ч	10	Сприятлива (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
9	Ж	12	Відчуженість (низьк.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
10	Ч	11	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Адекватний (сер.)
11	Ж	9	Тривожність (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
12	Ч	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
13	Ж	11	Конфліктність (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Завищений (неадекв.)
14	Ч	10	Сприятлива (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
15	Ж	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
16	Ч	9	Тривожність (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
17	Ж	11	Відчуженість (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
18	Ч	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
19	Ж	10	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
20	Ч	11	Тривожність (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)

21	Ж	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
22	Ч	9	Сприятлива (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
23	Ж	11	Конфліктність (сер.)	Невпевнений (низьк.)	Завищений (неадекв.)
24	Ч	10	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
25	Ж	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
26	Ч	11	Сприятлива (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
27	Ж	10	Тривожність (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
28	Ч	12	Відчуженість (сер.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
29	Ж	9	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Адекватний (сер.)
30	Ч	11	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
31	Ж	12	Конфліктність (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Завищений (неадекв.)
32	Ч	10	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
33	Ж	11	Сприятлива (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
34	Ч	12	Тривожність (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
35	Ж	9	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
36	Ч	11	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
37	Ж	10	Відчуженість (сер.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
38	Ч	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
39	Ж	11	Сприятлива (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
40	Ч	9	Тривожність (сер.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
41	Ж	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
42	Ч	10	Конфліктність (сер.)	Невпевнений (низьк.)	Завищений (неадекв.)
43	Ж	11	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
44	Ч	12	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
45	Ж	9	Тривожність (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)

46	Ч	11	Сприятлива (сер.)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
47	Ж	10	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)
48	Ч	12	Відчуженість (висок.)	Невпевнений (низьк.)	Занижений (низьк.)
49	Ж	11	Сприятлива (високий)	Впевнений (сер.)	Адекватний (сер.)
50	Ч	10	Сприятлива (високий)	Впевнений (висок.)	Високий (адекв.)

Примітки до таблиці (розшифровка шкал):

1. Емоційна безпека (КМС):

- *Сприятлива сімейна ситуація* — показник високого рівня емоційної безпеки.
- *Тривожність / Конфліктність / Відчуженість* — індикатори порушення безпеки (різного ступеня вираженості).

2. Впевненість (за Ромеком):

- *Впевнений* (Високий/Середній рівень).
- *Невпевнений* (Низький рівень).

3. Рівень домагань (за Дембо-Рубінштейн):

- *Адекватний/Високий* — дитина ставить реальні або високі, але досяжні цілі.
- *Занижений* — страх невдачі, відсутність амбіцій.
- *Завищений (неадекватний)* — компенсаторний механізм через невпевненість.